

تأثیر نقش رسانه بر آسیب پذیری خانواده با محوریت شبکه‌های اجتماعی

محمود رضا حاج عبدالله جواهری

کارشناس مطالعات دانشگاه شهید بهشتی (کارشناسی ارشد علوم اجتماعی)

چکیده

رشد سریع تکنولوژی در جهان امروز این امکان را فراهم ساخته تا از فناوری‌های نوین استفاده‌های زیادی برده شود. همزمان با رشد توسعه رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به نظر می‌رسد که آسیب‌های زیادی بر پیکره خانواده بویژه در کشورهای در حال توسعه وارد شده است. با صنعتی شدن جوامع و تغییرات درونی و بیرونی، خانواده سنتی دچار چالش‌های اساسی گشته و اقتدار آن مخدوش گشته است. علاوه بر کمرنگ شدن روابط درون خانواده، بعضی از خطراتی که توسط شبکه‌های اجتماعی بر پیکره خانواده آسیب می‌رساند عادی شدن مسائل مربوط به فحشا و اعتیاد و سست شدن ایمان و باورهای مذهبی به ویژه در میان جوانان می‌باشد. برخی شبکه‌های اجتماعی با ایجاد شیوع انحرافات، سعی بر این دارند تا در میان خانواده‌ها بعضی اعمال زشت و غیر اخلاقی را که در جامعه ایران ناپسند بوده، عادی جلوه دهند و این زنگ خطری جدی برای خانواده‌ها است. از آنجایی که شبکه‌های اجتماعی تنها بعد تخریبی نداشته و ابعاد گوناگون مثبتی بر آن تعریف شده است، بهتر است تا با آگاهی دادن به خانواده‌ها از طریق رسانه و آموزش و پرورش، راهکارهای استفاده بهینه به فرزندان آموزش داده شود تا از بیماری‌های اجتماعی و شیوع آنها در میان افراد خانواده جلوگیری نماییم. از اهداف این مقاله این است که ضمن آشنایی با شبکه‌های اجتماعی رایج، بعضی از عوامل و آسیب‌های اجتماعی که از حضور گسترده این شبکه‌ها در خانواده ایجاد می‌گردد را شناسایی کرده و در صدد است تا آگاهی لازم برای رویایی با مشکلات و معضلاتی که خانواده‌ها را درگیر این مسئله کرده، بیان نموده و در صورت امکان راهکارهای مفید ارائه گردد.

واژگان کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، خانواده، فضای مجازی، اینترنت

پیشگفتار

عصر کنونی را بسیاری عصر انقلاب اطلاعات و ارتباطات نامیده‌اند و سایل ارتباط جمعی پیچیده ترین ابزار القای اندیشه‌ها و کارآمدترین سلاح‌ها برای تسخیر آرام جوامع هستند. اگر چه پیش از این انسان‌ها در ارتباطی رو در رو با یکدیگر بوده‌اند و رونق و ترویج روش‌های زندگی از طریق همین ارتباطات رو در رو و با روندی بسیار کند و ضعیف همراه بوده است، ولیکن با توجه به فن آوری‌های (تکنولوژی) امروزی، می‌توان به جرأت بیان نمود که قدرت ما فوق تکنولوژی به جایی رسیده است که جوامع بشری بصورت آنلاین با هم در ارتباط بوده و همین باعث شده است تا سبک‌ها و روش‌های زندگی جدیدی در سطح دنیا در حال چرخش و تغییر باشد. در این رابطه می‌توان گفت رسانه‌ها بر شیوه‌های زندگی و سلیقه‌های عمومی در جامعه تأثیر می‌گذارند (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۵). بر اساس دیدگاه آنتونی گیدنز (۱۳۸۷) زمان و مکان در عصر حاضر که به عصر ارتباطات و دانایی مشهور است، دیگر مفهوم سنتی خود را از دست داده است. بر همین اساس اینترنت، همراه با تیره و تار شدن مرزهای میان کار و خانواده، تماس و مرآده انسانی را کاهش می‌دهد، روابط و مناسبات شخصی تحلیل می‌روند. شکل‌های سنتی سرگرمی و تفریح مثل تئاتر و کتاب از صحنه خارج می‌شوند و چارچوب زندگی اجتماعی سستی می‌گیرد. کنشگران در صحنه جهانی بدون مرز و محدودیت جغرافیایی و بدون مقید بودن به زمان می‌توانند به وسیله فناوری‌های ارتباطی مدرن اینترنت و کانال‌های ماهواره‌ای و تلفن همراه با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و به همدیگر تأثیر گذارند (کوهی، ۱۳۹۳: ۱۱۴). امروز شبکه‌های اجتماعی به دور از دسترس والدین، دنیای جدیدی را برای فرزندان مهیا ساخته که مخاطرات زیادی را به دنبال خود خواهد داشت. روابط اجتماعی در درون خانواده کاهش چشمگیری یافته است. افراد در خانواده سنتی حداقل یکبار در طول روز به دور یک سفره و بر سر یک میز برای صرف یک وعده غذایی جمع می‌شدند و با آرامش و حضور بزرگترها، راجع به مسائل خانوادگی، اقتصادی و سیاسی تبادل نظر می‌کردند. امروزه این اجتماع خانوادگی جای خود را به اجتماع گوشی‌های همراه داده است. افراد به دور یک میز نشسته‌اند اما سرها در گوشی همراه است و بیشتر از در کنار خانواده بودن و صحبت با اعضای خانواده، از بودن در تلفن همراه لذت می‌برند. بهتر است کوشش شود تا با توجه به آموزه‌های دینی و اخلاقی حاکم بر جامعه اسلامی کشور، آگاهی‌های لازم را برای استفاده صحیح و بهینه در خصوص شبکه‌های اجتماعی به فرزندان آموزش داده شود. تأثیر رسانه‌ها بر مخاطبان، موضوعی بسیار پیچیده و ضروری است و این همان نکته‌ای است که میشل گورویچ (۱۹۹۰) در کتاب فرهنگ، جامعه و رسانه‌ها بر آن تأکید کرده و گفته است: پدیده اینترنت و فضای مجازی در حال ایجاد تغییرات اساسی و وسیعی در ماهیت و اشکال و ساختارهای قدرت در جوامع مختلف اعم از پیشرفته و در حال توسعه است. (ذوالقدر، ۱۳۹۲: ۱۲۰) یکی از مهم‌ترین بخش‌های فضای مجازی، که بیش از پیش مورد توجه کاربران قرار گرفته و به خصوص مورد استقبال مردم کشورهایی است که از لحاظ آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در مضیقه قرار دارند، شبکه‌های مجازی است (ذوالقدر، ۱۳۹۲: ۱۲۱).

طرح مسئله نقش رسانه

با پیدایش پدیده جهانی شدن و گسترش آن به همه دنیا، رسانه‌های جمعی بیش از پیش اهمیت پیدا کرده‌اند. در اکثر نقاط جهان و در همه کشورها بسیاری از مردم ساعت‌های بسیاری را صرف تماشای رسانه‌های دیداری و شنیداری می‌کنند. در گذشته به سبب وجود ارتباطات سنتی روابط چهره به چهره بر روابط اجتماعی غالب بود. افراد در ارتباطات چهره به چهره کسب خبر می‌نمودند و روند فرهنگ پذیری بیشتر در خانواده و گروه همسالان شکل می‌گرفت. اما امروزه سایل ارتباط جمعی در این جوامع عامل مهمی در تأثیر گذاری و فرهنگ پذیری افراد به شمار می‌روند. برلسون و جانوویس درباره تأثیر رسانه‌ها می‌نویسد: "رسانه‌ها دارای اثرات وسیع و گوناگونی هستند. این تأثیرات روانی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هستند که بر عقاید، ارزش‌ها، مهارت‌ها و سلیقه‌ها اثر می‌گذارند" (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۷). شیلر بیان می‌دارد: «واژه امپریالیسم فرهنگی نشان دهنده نوعی نفوذ اجتماعی است که از آن طریق، یک کشور اساس تصورات، ارزش‌ها، معلومات و هنجارهای رفتاری و روش زندگی خود را به کشورهای دیگر تحمیل می

کند. مطابق این تعریف نهاد خانواده به عنوان اصلی ترین واحد اجتماع که دارای ابعاد ارزشی، هنجاری و رفتاری بومی خاص هر کشور و فرهنگ آن می‌باشد به عنوان یکی از قربانیان امپریالیسم رسانه‌ای و فرهنگی مطرح می‌شود (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۰۹). دنیای کنونی ما عصر تاخت و تاز وسایل ارتباط جمعی از جمله رادیو، تلویزیون، ماهواره و اینترنت می‌باشد. جوان امروز دیگر محدودیت‌های گذشته را ندارد. هر لحظه در هر کجا که باشد می‌تواند با هر نقطه‌ای از جهان که بخواهد ارتباط برقرار کند. ورود به دنیای مجازی و یا به عبارت بهتر زندگی در محیط‌های مجازی امری بدیهی به شمار می‌رود. لازمه تعادل در این محیط‌ها برخورداری از یک سری مهارت‌های فنی و فناوری است. از مهم ترین ویژگی‌های اینترنت ایجاد پیوندهای مناسب بین افراد در اقصی نقاط دنیا می‌باشد. دیلمقانی (۱۳۸۲) اظهار نموده با نزدیک کردن ملت‌ها به همراه تقویت تعامل و روابط انسانی صحیح میان آنها، آرزوی دیرین بشر برای ایجاد آرمان شهری جهانی یا به عبارت دیگر جهانی شدن میسر خواهد شد. واقعیت این است که گسترش شبکه جهانی اینترنت فاصله‌ها را کم کرده و به ایجاد نوعی تشابه به ویژه در جوانان انجامیده است. ثانی (۱۳۸۲) بیان داشته جهان گسترش جامعه اطلاعاتی که در قالب اینترنت تبلور یافته است و راه را برای کسانی می‌خواستند صدایشان شنیده شود، هموار ساخته است. شبکه اینترنت همانند یک محل مجازی ملاقات عمومی شهروندان جهان است، یک نقطه تلاقی عمومی است که در آن میلیون‌ها نفر از تمامی کشور های جهان با هم در رابطه قرار می‌گیرند و سازمان عظیمی است که نظم آن از پیش تا حدودی تنظیم شده است. قاعده کلی حاکم بر اینترنت استفاده از اطلاعات به صورت آزاد است. به گفته شفاهی (۱۳۸۳) از دیدگاه کارکرد گرایان می‌توان برای ورود رسانه‌ها به جوامع، دو نوع کارکرد قائل شد. کارکرد مثبت آن این است که موجب گسترش آموزش و علوم و انتقال فرهنگ و تسریع در ارتباطات و ... می‌شود. اما کارکرد منفی آن این است که موجب کمتر شدن روابط اجتماعی و خانوادگی افراد از نظر عاطفی و کاهش ارتباط تعاملی بین افراد جامعه، رواج فرهنگ، خشونت و ... و به تبع آن بحران‌ها و تعارضات بین جوانان و افراد خانواده می‌شود (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی با تأثیر بر سبک و الگوی بومی خانواده‌ها، سبب سوء معاشرت، سستی مبانی خانواده، دشوار شدن تربیت فرزندان، انحرافات در اخلاق و فرهنگ جنسی خانواده شده‌اند (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۰۷) و (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۶). با توجه به رویکرد دین به نهاد خانواده، باید تأثیر رسانه‌ها را بررسی کرده دریافت که رسانه‌ها چقدر بر کارکردهای خانواده و بینش‌های موجود در آن اثر می‌گذارند (محمدی، ۱۳۹۳: ۱۴۲). نتیجه اقدامات رسانه‌های بیگانه باعث عمومی شدن مسائل خصوصی و پرده دری و نابودی بنیان‌های اخلاقی و حریم شکنی و گسیختگی خانواده شده و این شبکه‌ها با پخش فیلم‌های جنسی و تصاویر مستهجن، مخاطب را در عرصه خیال به سوی خشونت جنسی، خیانت به خانواده و سردی روابط می‌کشاند (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱). ویژگی آنلاین بودن عصر ارتباطات و دسترسی نامحدود فرزندان، این نگرانی را بوجود می‌آورد که آنان الگوهای نامتناسب با مختصات فرهنگی، اقتصادی، خانوادگی و ملی خویش برگزینند و از پیشینه تاریخی خود جدا گردند (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۱۵). سایت‌های شبکه‌های اجتماعی آنلاین و ارتباطات اینترنتی به شدت بین جوانان و نوجوانان محبوبیت یافته‌اند. (آلن و دیگران ۲۰۱۰، آندرسون بوچر و دیگران ۲۰۱۰، و دیگروت و دیگران ۲۰۱۱) طبق آمار منتشر شده در ایالات متحده آمریکا از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ استفاده از این شبکه‌های اجتماعی حدود ۲۳۰ درصد در بین نوجوانان ۱۴ سال به بالا افزایش یافته است، ۹۳ درصد از نوجوانان سنین ۱۲ تا ۱۷ سال در آمریکا از اینترنت استفاده می‌کنند. (اناری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۰).

روش مطالعه

این مطالعه بر اساس تحقیقات توصیفی با مرور اسناد و منابع کتابخانه‌ای و مقالات منتشر شده در این حوزه و نیز مصاحبه با والدین و جوانان صورت گرفته و در دسته تحقیقات توصیفی - کاربردی قرار می‌گیرد. جستجوی مقالات و اسناد با استفاده از کلید واژه‌های متعدد در حوزه شبکه‌های اجتماعی با هدف واکاوی مفهوم آن و آسیب‌های اجتماعی این شبکه‌ها انجام شد. در ابتدا فهرستی از عناوین و چکیده مقالات یافت شده تهیه و مورد بررسی قرار گرفت. سپس مقالات مرتبط با موضوع اصلی مورد بحث، وارد فرآیند پژوهش گردید. در مرحله دیگر نکات کلیدی بدست آمده بر طبق قاعده «اشباع نظری» با جمعی از والدین به مشورت گذارده شد.

بر اساس این روش تعداد افراد جامعه نمونه تغییر کرده تا به حد کافی برسد. فرآیند مرور بر مطالعات انجام شده، با پرسش‌های زیر آغاز گردید:

۱- تأثیر شبکه‌های اجتماعی در رفتار فرزندان چگونه است؟

۲- چالش‌ها و نگرانی‌های خانواده در مورد استفاده فرزندان از شبکه‌های اجتماعی چیست؟

تعاریف عملیاتی و مفاهیم

سبک زندگی: سبک‌های زندگی مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌ها در هر چیزی از موسیقی گرفته تا هنر و تلویزیون و تغییر دکوراسیون منزل، نوع پوشش شخصی، طرز رفتارهای اجتماعی و را در بر می‌گیرد. بیشتر مردم معتقدند که آزادانه باید سبک زندگی‌شان را انتخاب کنند. (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۱۰). تیرا (۱۹۹۶) چنین بیان می‌دارد که سبک زندگی الگویی از اندیشه‌ها، احساسات، شناخت‌ها و کنش‌هاست که در مجموع هویت اجتماعی و شخصی فرد را می‌سازد. همچنین گیدنز (۱۳۷۸) می‌گوید سبک زندگی به مجموعه‌ای جامع از عملکردهاست که فرد آنها را بکار می‌گیرد تا هویت شخصی که برای خود در نظر گرفته است را در برابر دیگران مجسم سازد (خادمیان، ۱۳۹۰: ۱۹).

جامعه سنتی: در فرهنگ فارسی معین در معنای واژه سنت چند معنی لغوی آورده شده است که عبارتند از راه، روش، سیرت، طریقه و عادت. اما آنچه در حوزه جامعه شناختی و تاریخی از مفهوم سنت به ذهن متبادر می‌شود چیزی فراتر از این همه است و شاید در محدودترین بیان لغوی بتوان ترکیب «راه و روش عادت شده» را به کار برد. در فرهنگ انگلیسی آکسفورد نیز واژه سنت tradition عبارت است از مجموعه تولیدات گذشته در زمینه‌های نظرات opinions اعتقادات beliefs و عادات customs بنابر این تعاریف و با توجه به آرای نظریه پردازان می‌توان سنت را عبارت از مجموعه اعتقادات، باورها، نظرات و رفتارهای تکرارپذیر دانست که در بستر زمان ایجاد می‌شود و به عنوان ارزش‌های اجتماعی و ملی مورد حمایت و اهتمام مردم قرار می‌گیرد.

جامعه مدرن: آنچه در سنت و روش‌های پیشین وجود ندارد و با پیشرفت تکنولوژی، پیشرفت می‌کند و توجه بیشتری به استفاده از امکانات پیشرفته دارد (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۱۱).

فضای مجازی: فضای مجازی اصطلاحی است که تعداد زیادی از کاربردهای فناوری‌های نوین را در بر می‌گیرد (ذوالقدر، ۱۳۹۲: ۱۲۲). وقتی صحبت از فضای مجازی به میان می‌آید مردم اغلب به کامپیوتری فکر می‌کنند که به اینترنت متصل است در حالیکه این فقط بخش بسیار کوچکی از فضای مجازی را تشکیل می‌دهد. از نگاه دیوید بل (۲۰۰۱) فضای مجازی فقط مجموعه‌ای از سخت افزار نیست بلکه مجموعه‌ای از تعاریف نمادین است که شبکه‌ای از عقاید و باورها را در قالب داد و ستد بیت رد و بدل می‌کند. دهقان به نقل از ویتاگر (۲۰۰۲) معتقد است فضای مجازی یک شبکه گسترده جهانی است که شبکه‌ای مختلف رایانه‌ای در اندازه‌های متعدد و حتی رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت افزارها و نرم افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر وصل می‌کند. فناوری‌های ارتباط راه دور اساس فضای مجازی را تشکیل می‌دهند (شاه قاسمی، ۱۳۸۵: ۳). در تمام تعاریف فضای مجازی، این فضا محیط الکترونیکی یا محیط شبکه‌ای از رایانه‌ها دانسته می‌شود، که با استفاده از جلوه‌های سمعی و بصری می‌کوشد تا اشیا و واقعیت‌های سه بعدی جهان واقعی را بدون مادیت فیزیکی شبیه سازی کند (ذوالقدر، ۱۳۹۲: ۱۲۲). ویتاگر (۲۰۰۴) کلمه فضای مجازی (سایبر اسپیس) از درون کلمه سایبرنتیکس که در سال ۱۹۴۸ بوسیله نوربرت وینر ابداع شده بود پدید آمد. سایبرنتیکس علم نظریه کنترل است و در مورد سیستم‌های پیچیده به کار می‌رود. یکی از مفاهیم اصلی در جامعه معاصر و متأثر از اینترنت، مجازی بودن و تغییر ماهیت زمان و مکان است. به صورت آنلاین (برخط) ارتباط از فاصله زیاد و هم زمان ممکن می‌شود و این همزمانی و نزدیک سازی (برداشتن محدودیت‌های زمان و مکان) محدودیت‌های مرزی را برمی‌دارد. لذا قلمرویی که مردم در آن ارتباط برقرار می‌کنند و دست به کنش می‌زنند، مجازی بوده، زیرا مکان‌های اقامت در اینترنت مجازی است. طبق نظر کلوهان،

تکنولوژی ارتباطات جهان را به صورت یک دهکده جهانی در می‌آورد. امروزه، در اینترنت نه تنها یک دهکده جهانی هستی یافته، بلکه تعداد زیادی از دهکده‌های جهانی یا اجتماعات مجازی نیز به وجود آمده‌اند که فاقد محدودیت‌های زمانی و مکانی هستند.

قدرت مجازی: جردن (۱۹۹۸) مفهوم قدرت مجازی را تعریف کرد و آن را به سه قسمت تقسیم کرد: فردی، اجتماعی و تصویری. این نوع از قدرت در مورد فرد وقتی اتفاق می‌افتد که او به توانایی لازم برای دسترسی و استفاده از امکانات برای تماس با دیگران برسد (شاه قاسمی، ۱۳۸۵: ۵). از نظر هابرماس حوزه عمومی، فضایی است که در آن افراد به شیوه عقلانی بتوانند به بحث بپردازند و در این بحث به توافق برسند. فضایی که افراد در آن بتوانند به طور برابر شرکت کنند، قدرت در این بحث‌ها دخالتی ندارد، هر موضوعی می‌تواند در این بحث‌ها مطرح شود. در این بحث‌ها افراد می‌توانند مسائل خصوصی خود را مطرح کنند. این بحث‌ها همیشه باز است و همیشه می‌توان به آنها رجوع کرد و درباره آن بحث کرد. به نقل از آزاد ارمکی (۱۳۸۳) محیط اینترنت این فضا را فراهم کرده و شرایط حوزه عمومی مورد نظر هابرماس را تا حدودی دارا می‌باشد. در محیط اینترنت علی‌الخصوص در محیط تعاملی اینترنت افراد به راحتی می‌توانند نیازهای خود را مطرح کنند، طرح این نیازها باعث شکل‌گیری یک فضای گفتگو و مباحثه شده و افکار جدیدی را شکل می‌دهد (ذوالقدر، ۱۳۹۲: ۱۲۴).

روابط مجازی: در این پدیده دو یا چند نفر از طریق کامپیوتر با هم ارتباط برقرار می‌کنند و برای هم پیام‌هایی تحریک کننده و گاهی حتی غیر اخلاقی و جنسی می‌فرستند. روابط مجازی انواع مختلف صوتی، تصویری، نوشتاری و ... دارد. روابط مجازی با جنس مخالف در سال‌های گذشته آسیب‌های اجتماعی و فردی زیادی ایجاد کرده‌اند و مزایای آنها در برابر معایبشان اندک بوده است.

کافه مجازی: به معنی کافی نت ایرانی است و به کافه‌ای که امکانات اینترنتی را در اختیار مردم قرار می‌دهد گفته می‌شود.

اعتیاد اینترنتی: یونگ (۱۸۸۲) رئیس و بنیانگذار مرکز اعتیاد اینترنتی در آمریکا معتقد است اعتیاد اینترنتی به معنای استفاده بیش از حد از اینترنت است که گاهی به بیماری‌های جسمی یا روانی منجر می‌شود. از دید او اتاق‌های گفتگو منبع اصلی اعتیاد اینترنتی هستند. برخی محققان مانند شرر (۱۹۹۷) معتقدند اعتیاد به اینترنت با اعتیاد به مواد مخدر نه به لحاظ پیامدهای روانی و نه به لحاظ پیامدهای جسمی قابل مقایسه نیست و بنابراین بکار بردن واژه اعتیاد برای استفاده بیش از حد از اینترنت چندان منطقی به نظر نمی‌رسد. همچنین یونگ (۱۹۹۶) خاطر نشان می‌سازد که وابستگی به اینترنت، گسست‌ها و انقطاع‌های شدیدی در زندگی تحصیلی، اجتماعی، مالی و شغلی مشارکت‌کنندگان ایجاد کرده است (کوهی، ۱۳۹۳: ۱۱۸).

افسردگی اینترنتی: واقعیت در مورد اینترنت این است که گاهی این رسانه جدید باعث بروز یک سری پیامدهای روانی برای کاربران می‌شود. اینترنت، امروزه بخش بزرگی از زمانی را که می‌توانیم با خانواده بگذرانیم را به خود اختصاص می‌دهد. به بیان سورین و تانکارد (۲۰۰۱)، مواردی از افسردگی بر اثر استفاده مداوم از اینترنت مشاهده شده که ثابت می‌کند این افسردگی چیزی بیش از یک فرض است.

قماربازی اینترنتی: به نقل دهقان (۱۳۸۴) قمار بازی اینترنتی هر نوع فعالیتی است که از طریق اینترنت صورت می‌گیرد و شامل نوعی شرکت در قرعه، شرط بندی یا انجام فعالیتی مبتنی بر بخت و اقبال با هدف رسیدن به پول، جایزه، یا نوعی امتیاز است (شاه قاسمی، ۱۳۸۵: ۷).

خانواده و گروه: گروه تنها مجموعه‌ای از افراد نیست، بلکه نشان دهنده نوع و شکل روابط میان اعضای آن نیز هست. گروه را می‌توان مجموعه‌ای از افراد دانست که با برقراری ارتباط با یکدیگر و انجام کار و فعالیت مشترک، هدف مشترکی را نیز دنبال می‌کنند. خانواده یک گروه پویا است (پورحسین، ۱۳۸۵: ۲). خانواده به عنوان یک گروه نخستین محسوب می‌شود. گروه نخستین گروهی است که روابط غیر رسمی بر آن حاکم بوده و روابط، شخصی، صمیمانه و رودرو است. خانواده اصلی ترین واحد اجتماعی است و هر انسانی اولین مراحل جامعه‌پذیری را در کانون خانواده می‌گذراند (مختاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۵). یکی از عواملی که موجب ارتقاء پیوند عاطفی می‌باشد، گفتگو است که عبارت از برقراری ارتباط و تعامل کلامی با یک یا چند نفر می‌باشد (پورحسین، ۱۳۸۵: ۳). در واقع پیوند عاطفی و صمیمی یکی از معیارهای خانواده منسجم می‌باشد. این پیوند با گفتگوی مداوم و تبادل افکار میان اعضای خانواده

شکل می‌گیرد و به عنوان عامل انگیزشی بر انسجام خانواده می‌افزاید (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۱۱). در فضای ارتباطی بویژه ارتباطات بین فردی، گفتگو صرفاً یک رفتار عادی نیست بلکه الگویی است که فضای عاطفی و هیجانی حاکم بر مناسبات افراد را شکل می‌دهد. گفتگویی که واجد منظور ارتباطی و تعامل است، دارای دو مؤلفه و به عبارتی دارای دو مهارت می‌باشد: یکی مهارت گوش دادن و دیگری مهارت همدلی. با بهره‌گیری مناسب از این دو مهارت می‌توان جریان ارتباطی گفتگو را در جهت تفاهم و درک متقابل به راه انداخت. گوش دادن فرایندی است که عناصری چون دریافت، درک، توجه، معنا گذاری و پاسخگویی توسط شنونده را در خود دارد. ارتباط چشمی به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی ایجاد امنیت و توجه مطرح می‌شود. وقتی در مناسبات کلامی، گوش دادن با ارتباط چشمی همراه شود، طرفین از یکدیگر احساس احترام و توجه دریافت می‌کنند و این امر به همدلی و درک متقابل آنها کمک می‌کند. همدلی فرایندی عاطفی شناختی است که طی آن یک شخص از عواطف، احساسات و شناخت طرف دیگر آگاهی می‌یابد. کارل راجرز همدلی را توانایی همراهی فرد با فردی دیگر به جایی که احساسات آن شخص او را رهنمون گردیده است، می‌داند (پورحسین، ۱۳۸۵: ۴).

فیس بوک یک سرویس شبکه اجتماعی آنلاین است که در ۴ فوریه سال ۲۰۰۴ میلادی توسط مارک زاکربرگ و دوستانش ادواردو سوری، اندرو مک کالم، داستین مسکوئیز و کریس هیوز در دانشگاه هاروارد بوجود آمد. در ابتدا نام نویسی در این تارنما به دانشجویان دانشگاه هاروارد محدود بود، اما با گذشت زمان اجازه عضویت در آن برای دانشجویان دانشگاه‌های شهر بوستون، آیوی لیگ و دانشگاه استنفورد صادر شد. بعد از مدتی عضویت در فیس بوک به تدریج در دسترس تمامی افراد بالای ۱۳ سال در سراسر دنیا قرار گرفت. کاربران برای بهره‌گیری کامل از فیس بوک باید در آن نام نویسی کنند. پس از نام نویسی، امکان ایجاد پروفایل شخصی، افزودن دیگر کاربران به فهرست دوستان، فرستادن و دریافت پیام و اطلاع از تغییرات دوستان خود فراهم می‌شود. علاوه بر این موارد، پیوستن به گروه‌های مورد علاقه، یافتن دیگران، همکلاسی‌ها، پسندیدن لایک‌ها، بیان دیدگاه‌ها و دسته بندی دوستان از امکانات دیگر این سیستم شد. در ماه سپتامبر سال ۲۰۱۲ میلادی تعداد اعضای این وب سایت از مرز یک میلیارد نفر گذشت. فیس بوک به ۴۰ زبان دنیا قابل دسترس بوده و ۷۰ درصد از کاربران آن در خارج از آمریکا هستند.

اینستاگرام شبکه اجتماعی اشتراک گذاری عکس و ویدئو است که در اکتبر ۲۰۱۰ راه اندازی شد. فیس بوک در آوریل ۲۰۱۲ اینستاگرام را به مبلغ یک میلیارد دلار خریداری کرد. اینستاگرام در واقع اپلیکیشنی است بر روی گوشی‌های اسمارت، که ابتدا بر روی ایفون و آپد پیاده شد و از چندی قبل قابل دالود بر روی گوشی‌های با سیستم عامل اندروید هم شد. شبیه ترین سایت به اینستاگرام از لحاظ نحوه عملیات توییتر می‌باشد با این تفاوت که در توییتر متن و لینک به اشتراک گذاشته می‌شود اما در اینستاگرام عکسی با توضیح و یا بدون توضیح به اشتراک گذاشته می‌شود. این دو شبکه اجتماعی از محبوب ترین شبکه‌های اجتماعی در بین جوانان و نوجوانان محسوب می‌شوند (اناری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۹).

چارچوب نظری نقش رسانه در خانواده

کانز می‌گوید باید بیشتر به آنچه مردم با رسانه می‌کنند، توجه کرد تا آنچه رسانه با مردم می‌کند. او مصرف کننده رسانه است؛ پس انتخاب کننده‌ای فعال و هدفمند شناخته شده‌ای است. رابین معتقد است که استفاده کننده غیر هدفمند از رسانه، دلبستگی بیشتری به آن دارد به عبارت دیگر، این نوع تماشاگر (کمتر تعمدی و غیر انتخابی)، فعالیتی برای پر کردن وقت خود ندارد و تمایل به استفاده از رسانه بدون توجه به محتوای آن را دارد. از سوی دیگر، استفاده هدفمند بیشتر تعمدی و انتخابی است و این استفاده بیشتر با هدف ارضای نیازهای مرتبط با کسب اطلاع صورت می‌گیرد. از نظر ورنر استفاده هدفمند و غیر هدفمند از رسانه‌ها از نظر فرآیند رضایتمندی تشابه دارند. این تصور با نظریه کانز و همکاران او مطابقت دارد که می‌گویند مخاطبان رسانه‌ها، هم می‌توانند از محتوای رسانه‌ها ارضاء شوند (استفاده هدفمند) و هم از قرار گرفتن در معرض خود رسانه (استفاده غیرهدفمند). پس از این جهت

هر دو نوع استفاده ممکن است به رضایتمندی منجر شود. جرج گربرنر در نظریه کاشت می گوید رسانه ها بر افکار و رفتار استفاده کنندگان خود تأثیر می گذارند (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۸). کودکان دنیای امروز از نخستین روزهای حیات در بمباران اطلاعات، اخبار و امواج هستند و غنی ترین خزانه های اطلاعاتی را در پیش روی دارند. ساروخانی (۱۳۷۹) اظهار می دارد: فرهنگ وجه ممیز انسان از سایر موجودات عالم است و شامل تمامی دستاوردهای جامعه یا گروه نظیر زبان، هنر، صنعت، حقوق، دانش، دین، اخلاق، سنت ها و حتی ابزار مادی است. رسانه ها را بسیاری، به درستی ابزار فرهنگی می دانند، زیرا از بطن فرهنگ بر می خیزند، با توجه به هر فرهنگ کاربردی متمایز می باید و سپس بر جامعه تأثیر می گذارد. رسانه، ابزاری به تمام معنا فرهنگی است. از طریق همین ابزار تهاجم فرهنگی نیز صورت می پذیرد و ملل ضعیف عالم با فرهنگ کشی یا حذف مبانی خویش مواجه می شوند. مک لوهان معتقد است که تحت تأثیر وسایل ارتباط الکترونیکی، انسان ها وارد مرحله جدیدی از زندگی اجتماعی می شوند. این وسایل جدید به انحصار ارتباط چاپی پایان می دهد و بیان شفاهی و ادراک سمعی را احیاء می کند. اکنون تحت تأثیر وسایل الکترونیکی در راه ایجاد چنین جامعه ای طرز زندگی، نظام آموزشی، ادبیات، هنرها و به طور کلی همه نظام فرهنگ انسانی دگرگون شده است. خانواده، مدرسه و جامعه سه عامل مهم تکامل زندگی اجتماعی می باشند. تربیت ریشه ها را باید در خانواده و روابط بین والدین و فرزندان جستجو کرد چرا که طفل در خانواده قدم به عرصه وجود گذاشته، رشد و نمو پیدا می کند و دارای شخصیت می شود. اگر خانواده ها از لحاظ عاطفی یا تربیتی و یا آرامشی که برای رشد طبیعی لازم است، به نحوی متزلزل شوند، این نابسامانی در وضع روانی و جسمی فرزندان اثر خواهد گذاشت. سینما، مطبوعات و اینترنت از جمله عواملی هستند که می تواند در هدایت و تربیت و سازندگی و بالا بردن شعور اجتماعی افراد نقش مؤثری ایفا کند. برعکس، اگر جهت آن خلاف خیر و صلاح عمومی باشد می تواند باعث گمراهی و انحراف و فساد و آلودگی و گاه بزهکاری شود.

در نوجوانان تأثیر سینما، اینترنت، تلویزیون بیش از رادیو است. امروزه بعضی از رسانه ها از طریق برنامه های حرفه ای و مؤثر، به تغییر و انحراف فرهنگ و اخلاق جنسی از طریق مد اقدام می کنند. کریک می نویسد که اساس نظام های مد تنظیم نسبت بین نشان دادن و پنهان کردن بدن می باشد. حداد عادل (۱۳۵۹) بیان می دارد مبتکران مدهای تازه همواره در کار تنظیم نسبت میان برهنگی و پوشیدگی هستند تا بتوانند حداکثر جلوه و جاذبه را در این جنس و حداکثر اشتیاق را در جنس مخالف ایجاد نمایند (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۱۸). به نقل کریمی (۱۳۸۱) معمولاً با استفاده از تلویزیون، اینترنت و ... سعی می شود فرآیند اجتماعی شدن صورت گیرد. می توان بعد از خانواده مهم ترین وسیله اجتماعی شدن کودکان را رسانه دانست. از طریق وسایل ارتباط جمعی می توان به یک فرهنگ صدمه زد، یک فرهنگ را به نابودی کشاند و یک فرهنگ را توسعه داده و آن را در دیگر مراکز فرهنگی اشاعه داد و یک فرهنگ را از ورطه نابودی نجات داد (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴). ضیایی پرور (۱۳۸۲) می گوید: بر اساس گزارش بی بی سی، ایران گر چه جامعه ای سنتی است، اما توجه به جوانی جمعیت و تعداد زیاد جوانان تحصیل کرده که با اینترنت آشنایی دارند به نظر می رسد اینترنت می تواند رسانه ای تأثیرگذار در این جامعه تلقی شود. اینترنت هر روز فراگیرتر می شود. تنها در ظرف یک سال یعنی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۱ تعداد کاربران اینترنت در ایران از ۱/۸ به ۳/۲ میلیون نفر رسیده است

اینترنت و خانواده

امروزه با آسان شدن برقراری ارتباط از طریق تلفن و نمابر و اینترنت و ... دیدارها و ملاقات هایی که در گذشته منشأ تبلور احساسات و عواطف بین افراد می شد، کم شده است و این محدودیتی است که ابزارها (رسانه ها) در جامعه ایجاد نموده اند. رسانه ها به مرور به درون خانواده هم راه یافته اند و بر ساختار آن تأثیر گذاشته اند. گیدنز (۱۳۸۷) مطرح می کند که هر قدر مردم زمان بیشتری را صرف ارتباط های رایانه ای کرده و کارهای خود را از طریق فضای مجازی به انجام برسانند احتمال دارد که وقت کمتری را به تعامل با یکدیگر در دنیای واقعی اختصاص دهند. گسترش فناوری اینترنت به انزوا و انفراد اجتماعی منجر خواهد شد. مردم زمان مفید خود را کمتر با خانواده و دوستان بگذرانند و مراوده انسانی کاهش خواهد یافت (کوهی، ۱۳۹۳: ۱۱۵). کازنیو معتقد است رسانه ها به دو صورت اعتقادات ما را دگرگون می سازند اول، وسوسه مقاومت ناپذیر رسانه های همگانی است که ما را به نوعی گرفتار می کند و به

مشارکت می‌کشد، دوم، سیل اطلاعاتی است که به وسیله رسانه‌ها جاری می‌شود و اگر همه را هم باور نکنیم ولی به مرور از برخی اعتقادات خود دست برمی‌داریم رسانه‌ها و خاصه اینترنت با ورود به خانواده همه نوع روابط، حقوق و تکالیف مربوط به نقش‌ها را تغییر می‌دهند. تغییرات محسوس در نقش‌ها و تکالیف و انتظارات افراد در خانواده‌ها نشانگر این است که ورود رسانه‌ها بر فرهنگ و ارزش‌ها و هنجارهای موجود تأثیر گذاشته است. استفاده بیش از اندازه از اینترنت می‌تواند مشکلاتی را برای خانواده‌ها به وجود آورد؛ از جمله تأثیر بر روابط زناشویی به صورت منفی و افزایش ناسازگاری‌ها و بالا رفتن طلاق، افزایش بی‌اعتمادی و دروغ‌گویی بین اعضای خانواده، کاهش ارتباط‌های کلامی و چهره به چهره، کاهش ارتباط بین والدین و فرزندان و کوتاهی در انجام وظایف مربوطه؛ در حقیقت ورود فزاینده تکنولوژی بدون بالا رفتن آگاهی‌های لازم و رشد اخلاقی در کنار آن، گاهی باعث فاصله گرفتن زن و شوهر از یکدیگر و در مراتب شدیدتر، فرزندان با پدر و مادر شده است. ساروخانی (۱۳۶۷) از قول آلون تافلر در کتاب موج سوم بیان داشته با اینکه برخی منتقدان، رسانه‌های همگانی را مسئول از هم پاشیدگی خانواده‌ها می‌دانند ولی این رسانه‌های همگانی بودند که پیش از همه خانواده‌های هسته‌ای را به عنوان الگوی آرمانی خانواده مطرح ساختند. دسته‌ای دیگر از خساراتی که از ناحیه رسانه بر خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی وارد می‌شوند عبارتند از: به خطر انداختن حیثیت و شهرت خانواده، اعتبار خانوادگی و نقض حریم خصوصی خانوادگی. در واقع کودکان در برابر نمایش رفتارهای ضد اجتماعی و مجرمانه و خشن بیشتر تأثیر می‌پذیرند و در نتیجه به تقلیدهای خطرناک می‌پردازند. در مورد زنان نیز حساسیت‌هایی وجود دارد (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۶).

اثرات اینترنت

به اعتقاد یانگ (۱۹۹۷) سه حوزه عمده تقویتی برای ارتباط دو طرفه وجود دارد که عبارتند از:
 الف: حمایت اجتماعی: می‌تواند بر اساس گروهی از افراد که از طریق رایانه به طور مرتب با هم ارتباط برقرار می‌کنند بدست آید، زیرا با این ملاقات‌ها در افاق گپ، بین اعضاء نوعی همسانی و آشنایی به وجود می‌آید که دارای ارزش‌ها، معیارها، زبان، علائم و ابتکارات مخصوص به خود است و تک افراد با این هنجارها هم‌نوا می‌کنند. در اینجا بسیاری از اطلاعات خصوصی و شخصی بین افراد رد و بدل می‌شود، بدون این که احساس ترس، طرد شدن و مورد قضاوت قرار گرفتن، وجود داشته باشد.
 ب: ارضای جنسی: تخیلات شهوانی از طریق اتاق‌های گپ و تصاویر جنسی یکی از راه‌های به ظاهر سالم جنسی بدون ترس از امراض به حساب می‌آید.

ج: ایجاد شخصیت: هر فردی که از اینترنت استفاده کند، می‌تواند بر خلاف زندگی روزمره چندین شخصیت و هویت متفاوت برای خود ایجاد کند و بنابراین فرصتی برای او ایجاد می‌شود که شخصیت خود را بازسازی کند. این فرصت می‌تواند در جنبه‌هایی مانند ویژگی‌های جسمی، جنسیت، نژاد، سن و مانند آن تغییراتی را که کابر تمایل دارد به وجود آورد و با آن اجرای نقش نماید. ایجاد این شخصیت به فرد کمک می‌کند از نظر روانی به شخصیت دیگری که می‌خواهد تبدیل شود.
 ذکایی و خطیبی (۱۳۸۵) در مقاله خود اشاره می‌کنند که میلر با توجه به نظریه نمایشی گافمن معتقد است که ارتباطات الکترونیکی در دنیای مجازی دامنه جدیدی از چارچوب‌های تعامل را با آداب و رسومی مخصوص وضع می‌کند که فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی را در ارائه و نمایاندن «خود» در دنیای کنونی فراهم می‌کنند. افراد در فضای مجازی فرصت ارائه «خود» مطلوب و آرمانی خویش را تا حدودی در اختیار دارند (کوهی، ۱۳۹۳: ۱۱۵).

اینترنت، افسردگی و انزوای اجتماعی

استفاده از اینترنت حتی می‌تواند آثار و پیامدهای منفی بر رفتارهای جوانان و نوجوانان داشته باشد. اما این تأثیرها نیز به درستی و با روش‌های علمی در ایران مورد بررسی قرار نگرفته است. کریستوفر ساندرز در تحقیقی نشان داد که کسانی که نسبت به دیگران کمتر از اینترنت استفاده می‌کنند، ارتباط بیشتری با والدین و دوستان خود داشتند (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷). ویرلیو نظریه پرداز فرانسوی معتقد است تعاملات مجازی در نهایت منجر به ایجاد انزوای اجتماعی و کاهش تعامل‌های کاربر در دنیای واقعی به ویژه با اعضای خانواده و دوستان نزدیک می‌شود (کوهی، ۱۳۹۳: ۱۱۴). با رشد فزاینده استفاده نوجوانان از شبکه‌های اجتماعی

آنلاین، روان‌شناسان نگرانی‌هایی در مورد تأثیر این ارتباطات بر روابط اجتماعی دنیای واقعی و نیز دیگر ابعاد روان‌شناختی و شخصیتی نوجوانان ابراز کرده‌اند. بدون شک استفاده از سایت‌های شبکه‌های اجتماعی برای برقراری رابطه با دوستان و خانواده و ملاقات با افراد جدید، تأثیر معنا داری بر شیوه‌های تعامل افراد در جامعه گذاشته است. پروفیسور آندره تنک (۱۹۸۸) در تعریف خسارت معنوی چنین می‌نویسد: که خسارت معنوی عبارت است از هر نوع خسارت غیر مالی که با مداخله در حقوق مربوط به شخصیت به وجود می‌آید و یا اینکه مستلزم دخالت در شخصیت است و اقسام مختلف آن مثل درد جسمی و رنج روحی ناشی از بر هم خوردن تعادل شخص یا تغییر قیافه یا تغییر شکل بدن و اعضای آن و اندوه ناشی از این تغییر یا ترس از بدتر شدن درد، یا ترس از مرگ زود هنگام، جنبه‌های مختلف مداخله در شخصیت تلقی می‌شوند (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۷).

نی و هیلینگوس (۲۰۰۲) بیان داشتند فیس بوک و اینستاگرام از جمله محبوب‌ترین شبکه‌های اجتماعی در جهان و ایران هستند و میلیون‌ها عضو در سرتاسر جهان دارند. نوجوانان و جوانان اصلی‌ترین مخاطبان و استفاده‌کنندگان از این شبکه‌ها هستند. این شیوه برقراری رابطه باعث غنای ارتباطات بین فردی و توسعه تعاملات اجتماعی می‌شود. اما در عین حال معایب و نقاط ضعفی نیز دارد. این مشکلات و معایب به خصوص در استفاده‌کنندگان نوجوان بیشتر و برجسته‌تر به چشم می‌خورد. به عنوان نمونه در مورد مسدود شدن نرم افزار «وی چت» در مورخه ۲۸ آذر ماه ۱۳۹۲ توسط کار گروه مربوطه، چنین استدلال شد که به دلیل اینکه این نرم افزار علاوه بر جمع آوری کلیه اطلاعات موجود در گوشی‌های کاربران و رصد ارتباطات اعضا، به حریم خصوصی اعضا وارد شده و عامل انتشار بسیاری از محتواهای مجرمانه غیر اخلاقی و مستهجن که برای نوجوانان ضررهای جبران‌ناپذیری را به دنبال داشته بوده، و نیز به خاطر آسیب‌های اجتماعی بسیار زیادی که برای جامعه در بر داشته و دارد و همچنین به لحاظ اینکه ایجاد کنندگان این نرم افزار در خارج از کشور بوده و به هیچ وجه پاسخگوی تخلفات خود و شکایات خانواده‌های زیان دیده نیستند؛ بنابر این کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه در اجرای درخواست‌های متعدد خانواده‌های آسیب دیده ناچار به مسدود سازی این نرم افزار گردید (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۸). مطالعات اولیه نشان داده‌اند استفاده بیش از حد از شبکه‌های اجتماعی در نوجوانان منجر به کاهش ارتباطات رو در رو و افزایش احساس تنهایی می‌شود. برای مثال کرات و همکاران (۱۹۹۸) گفته‌اند به نظر می‌رسد نوجوانان آسیب پذیرترین گروه در مقابل آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی هستند. به گفته لنه‌رت و مدن (۲۰۰۷) این مسئله به دلیل ظرفیت محدود آنها برای تنظیم خود و تحت تأثیر شدید همسالان بودن رخ می‌دهد. پژوهشگران معتقدند عینی‌ترین آثار استفاده از شبکه‌های اجتماعی در استفاده‌کنندگان و به خصوص نوجوانان عبارتند از: افزایش ترس و فوبیا، کاهش توجه و تمرکز، فرو رفتن در دنیای فانتزی به جای زندگی و برنامه ریزی در دنیای واقعی، در اختیار قرار دادن الگوهای غیر واقعی و زمان بر بودن آن است. افزون بر این آثار رفتاری و روان‌شناختی، ضعف پیشرفت تحصیلی، دلبستگی کمتر به مدرسه و افسردگی نیز به اثبات رسیده است. رضایت از زندگی پایین و احساس غمگینی نیز از جمله پیامدهای استفاده بیش از اندازه از شبکه‌های اجتماعی محسوب می‌شوند (فلانری، ۲۰۰۵). سایت‌های شبکه‌های اجتماعی برای تسهیل ارتباطات بین افرادی که از قبل یکدیگر را می‌شناسند، پا به عرصه ظهور گذاشته‌اند (والکنبرگ و پیتر، ۲۰۰۹). بنابر این اگر در راستای اهدافشان از آنها استفاده شود، آثار و تأثیرات مثبتی هم خواهند داشت. یعنی به روابط بین فردی اشخاص غنا داده و رضایت از زندگی و شادکامی را افزایش می‌دهند. اما اگر به مکانی برای آشنایی با افراد غریبه و ناشناس تبدیل شوند می‌توانند تأثیرات منفی بر رضایت از زندگی و بهزیستی روان‌شناختی داشته باشند و به افسردگی منفی منجر شوند. این نکته در نوجوانان به دلیل مرحله تحولی خاص و مشکلات هویتی، به مراتب قابل ملاحظه‌تر است (اناری، مظاهری تهرانی، طهماسیان، ۱۳۹۳: ۱۳۲). ژورود (۱۹۳۸) در رساله ترمیم خسارت معنوی، برای هر انسان سه نوع شخصیت قائل شده است: اجتماعی، عاطفی و جسمی. او لطمه و آسیب به هر یک از شخصیت‌ها را مایه خسارت معنوی تلقی کرده است. بر این اساس زیان وارد شده به حیثیت، شهرت، اعتبار و آزادی‌های مشروع را آسیب به شخصیت اجتماعی دانسته و ایجاد هر نوع زیان عاطفی را صدمه به شخصیت عاطفی گفته و هر نوع آسیب وارده به سلامت و تمامیت جسمانی را که موجب درد و اندوه جسمی یا صدمات روحی شود، لطمه به شخصیت جسمی می‌داند (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۹).

اهمیت و ضرورت بررسی تأثیر نقش رسانه در خانواده

رئوف (۱۳۷۷) چنین می‌گوید امروزه با صنعتی شدن جوامع و تحولات در عرصه خانواده، تربیت فرزندان با مشکلاتی مواجه شده است که نقش رسانه‌ها در این زمینه به صورت مثبت یا منفی مهم ارزیابی می‌شود. از نظر کوئن با صنعتی شدن جوامع، ساختار، کارکردها و اقتدار خانواده دچار دگرگونی عظیمی شده است و مهمترین پیامد گذار از خانواده سنتی به خانواده صنعتی شهری، جانشینی خانواده هسته‌ای به جای خانواده گسترده بوده است. در نتیجه خانواده نقش خود را در تربیت اجتماعی فرزندان به مدارس و آموزشگاه‌ها و به طور پنهان به رسانه‌ها واگذار کرده است (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۱۵). ساروخانی معتقد است به علت ورود وسائل ارتباطی و گسترش ارتباطات بشر هر روز بیش از پیش به اهمیت استفاده آن در زندگی انسان‌ها افزوده می‌شود. اطلاعات بیشتر یعنی قدرت بیشتر، بنابراین افراد برای ادامه حیات نیاز بیشتری به داشتن اطلاعات گسترده‌تر دارند (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۷).

ویژگی‌های روانشناختی فضای مجازی

برخی ویژگی‌های روانشناختی فضای مجازی عبارتند از:

کاهش احساسات: به دلیل اینکه اغلب ارتباطات در این فضا به صورت نوشتاری انجام می‌شود، اغلب، فاقد احساسی است که در فضای واقعی از طریق قدم زدن، سخن گفتن و ... به دست می‌آید. افراد با وجود امکانات ارتباطی در فضای مجازی دیگر اهمیتی به کیفیت روابط نمی‌دهند و این مسئله به کاهش بیشتر احساسات منجر می‌شود.

متن گرایی: قسمت عمده‌ای از ارتباطات در فضای مجازی را ارتباطات متنی در قالب ایمیل و چت تشکیل می‌دهند.

انعطاف پذیری هویتی: افراد در فضای مجازی به دلیل نبود راهنماهای چهره‌ای می‌توانند بازنمایی‌های متفاوتی از خود ارائه دهند که گاهی اوقات این بازنمایی‌ها می‌تواند واقعی نباشد. در جولای ۱۸۸۸ نیویورکر کاریکاتوری منتشر کرد که برای شرایط امروز بسیار گویا است. در این کاریکاتور سگی پشت کامپیوتر و در حال تایپ به سگی دیگر می‌گوید «در اینترنت هیچ کس نمی‌فهمد که تو سگ هستی». پوستر در مقاله‌ای در مورد نقش اینترنت در تغییر شکل و طبیعت فضای عمومی مدعی شد روابط اجتماعی در دوران معاصر به صورت اساسی در حال تغییرند. این تغییرات از نظر او بیشتر به تعاملی شدن وسایل ارتباطی برمی‌گردد. او می‌گوید مکان‌های عمومی برای تعامل همچون کلیسا، کافه، خیابان، گاراژ، پارک و ... روز به روز ضعیف‌تر می‌شوند و رسانه‌های جدید که افراد را از هم دور می‌کنند جای آنها را می‌گیرند. این افراد گرچه به لحاظ فیزیکی از هم جدا هستند اما در واقع در فضای عمومی جدید که همان فضای مجازی است با هم در تعاملند. آنها واقعاً به این حوزه عمومی جدید اعتماد دارند. این فضای عمومی جدید اصول حاکم بر فضای عمومی بورژوازی را باز تعریف کرده و با شرایط خود وفق داده است. وب سایت‌های مهم خبری می‌توانند در شرایط خاص برجسته سازی را گاهی حتی قوی‌تر از رسانه‌های سنتی انجام دهند. به هر حال آنچه مسلم است امروزه دست این وب سایت‌ها به مخاطبان ساکن در نقاطی از جهان می‌رسد که در گذشته و در عصر رسانه‌های سنتی برقراری ارتباط با آنها به دلایل سیاسی، جغرافیایی یا مبتنی بر فناوری ممکن نبود. پرس و دان استفاده از کامپیوترهای خانگی را در کنار سایر وسایل ارتباط جمعی مطالعه کردند. این مطالعه بر اساس تحقیق گرینبرگ طراحی شده بود که در آن از نظریه استفاده و خشنودی برای سنجش میزان خشنودی که مردم از رسانه‌ها بدست می‌آورند استفاده شده بود. تحقیق ملی پرس و دان نشان داد که بین کاربران اینترنت هم مقدار کمی از فعالیت‌ها به امور آموزشی اختصاص دارد. بسیاری از مردم از اینترنت برای تفریح، وقت گذرانی، فراموش کردن مشکلات، غلبه بر احساس تنهایی و سرگرم شدن استفاده می‌کنند. یکی از مشکلاتی که جوامع امروز با آن روبرو هستند این است که منافع موجود در اینترنت به صورت عادلانه در اختیار همه کاربران قرار نمی‌گیرد. برایان دی لودر و لیت کیبل (۲۰۰۱) معتقدند فناوری‌های جدید ارتباطی به همراه فرایند جهانی شدن و حرکت سریع سرمایه موجب ناامنی و نابرابری اجتماعی و فرهنگی در جهان و مخصوصاً کشورهای پیشرفته شده‌اند (شاه قاسمی، ۱۳۸۵: ۱۶).

اهمیت خانواده

خانواده نخستین کانون رشد و آرامش بشری است و به این مسئله در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم و همچنین آیه ۱۸۹ سوره مبارکه اعراف اشاره شده است. و مراقبت از خانواده مسئولیتی سنگین به شمار آمده و موجب نجات از رنج و عذاب دنیوی و اخروی خواهد گردید (جوادی آملی، ۱۳۹۲: ۲۳۳). همچنین کنت بیان می‌دارد: خانواده ساده ترین شکل جامعه است (دیلینی، ۱۳۸۷: ۵۲). فیض کاشانی در تعریف خانواده می‌گوید: خانواده مرکز ولایت و نور خداست و به تعبیر امام باقر (ع) خانواده مرکز تجمع محبت و مودت است (احدی، ۱۳۹۳: ۱۶). در خانواده چهار کارکرد در زندگی اجتماعی جنبه اساسی دارد:

۱- کارکرد جنسی ۲- کارکرد اقتصادی ۳- کارکرد تولید مثل ۴- کارکرد تعلیم و تربیت. که از این چهار کارکرد دو کارکرد اول و چهارم مهمتر می‌باشند (باتومور، ۱۳۵۵: ۱۹۰). به گفته باتومور اولین کاری که خانواده انجام می‌دهد، جامعه پذیر کردن کودک است (باتومور، ۱۳۵۵: ۲۰۲).

آسیب‌های خانواد

در دنیای پرشتاب فناوری امروز، ابزارهایی وجود دارند که افراد را به صورت انفرادی به خود مشغول کرده و آنها را از تعامل با دیگران باز می‌دارند. رسانه‌های جمعی از این دسته ابزارها به شمار می‌روند. کارکرد رسانه‌های جمعی بویژه رسانه‌های شنیداری و غیر متعامل به دلیل کارکرد متنوع خود و ایجاد تغییرات پیوسته، به تدریج جای ارتباط بین فردی از نوع چهره به چهره را گرفته و موجب شده‌اند فضای انفرادی، بجای فضای جمعی و عاطفی در خانواده حاکم شود، به طوری که گسترش تکنیکی رسانه‌های شنیداری و رایانه‌ای، ارتباط مستقیمی با فردگرایی و دوری از فضای روانی و عاطفی خانواده را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، این ابزارها، به تدریج فضای روانی و محیطی گفتگو را در یک ارتباط بین فردی، خدشه‌دار می‌کنند و اعضای گروه را به جای همگرایی، به واگرایی سوق می‌دهند، تا جایی که هر عضو خانواده صرفاً در یک فضای فیزیکی مشترک زندگی کرده، اما هیچ تعاملی با هم نخواهند داشت. در ادامه، متأسفانه اهداف آنها نیز به تدریج نسبت به هم، واگرا شده و منفک می‌شوند. نتیجه این می‌شود که افراد خانواده به جای گفتگوی صمیمی با یکدیگر که می‌تواند به تقویت پیوندهای عاطفی و انسجام اعضای خانواده منجر شود، با ابزارهای الکترونیکی ارتباط برقرار می‌کنند، ارتباطی که فاقد بار عاطفی، احساسی و هیجانی است. به تعبیر فوکویاما به دلیل تحدید اخلاق و کیفیت زندگی امروزی به تدریج شاهد یک فروپاشی بزرگ خواهیم بود. این فروپاشی در زمینه‌های اخلاقی و در نهادها، بیشتر در زمینه خانواده اتفاق خواهد افتاد. آسیب ارتباطی، بیشتر در دو نوع ارتباط، بروز می‌کند، یکی ارتباط بین فرزندان و والدین و دیگری ارتباط بین زن و شوهر. تجربیات نشان می‌دهند که هر اندازه ارتباط میان فرزندان و والدین و همچنین ارتباط میان همسران به دلیل تغییر مخاطب کاهش یابد، پیوند عاطفی و هیجانی و همچنین همگونی شناختی میان اعضاء خانواده نیز کاهش می‌یابد که این موضوع، انسجام گروه خانواده را به مخاطره می‌اندازد (پورحسین، ۱۳۸۵: ۴). به اعتقاد رفعت جاه (۱۳۸۳) یکی از جدی ترین آسیب های اجتماعی که ممکن است در اثر تغییر الگوها و سبک هنجاری نهاد اجتماعی خانواده اتفاق بیافتد، طلاق است (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۱۵). یانگ و راما (۱۹۹۹) نیز یکی از علائم هرزه گردی و ارتباط اینترنتی را غفلت از کارهای روزمره می‌دانند. کوئینتر (۱۹۹۷) اعتیاد به اینترنت باعث تعلل در کارهای روزمره از جمله خرید کردن، بهداشت بدنی، مراقبت از کودکان و مانند آن می‌شود. لوندرومارک (۱۹۹۸) استفاده از رایانه شخصی و اینترنت را موجب کاهش فعالیت و محدودیت روابط رویارویی می‌داند (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴).

انواع خسارات معنوی ناشی از رسانه بر نهاد خانواده

۱- خسارت بر حیثیت، شهرت و اعتبار خانوادگی

سلطانی نژاد (۱۳۸۰) بیان داشته هتک حرمت، از بین بردن آبرو و موقعیت اجتماعی از طریق اظهارات توهین آمیز از روی عمد و سوء نیت یا بدون قصد عمد از قبیل نسبت دادن جرائمی مثل بی‌عفتی، هتک ناموس، ابتلا به بیماری خاص از طریق رسانه‌های

گروهی که خسارت بر موقعیت خانوادگی ایجاد کند. توکلی (۱۳۸۲) اظهار کرده مهمترین مصادیق این مقوله افترا و توهین و جعل اسناد به اعضای خانواده می‌باشد (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰).

۲- نقض حریم خصوصی خانوادگی

در تعریف حریم خصوصی چنین آمده: حریم خصوصی قلمرویی از زندگی هر شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چلرچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و به اطلاعات آن دسترسی نداشته باشند. جسم، البسه، اشیاء همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می‌شوند. بنابر اصل ۲۲ قانون اساسی «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند». و همچنین در اصل ۲۵ بیان شده است: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخبرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون». به عنوان مثال انتشار عکس مراسم عروسی والیبالیست مشهور از طریق نشریات و جراید و فضای مجازی نقض حریم خصوصی است (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲). سلطانی نژاد (۱۳۸۰) بیان نموده اگر رسانه جمعی، مثل رادیو، تلویزیون، روزنامه، وب‌گاه‌ها و فضای مجازی به حریم خصوصی خانوادگی تجاوز نمایند، علاوه بر مجازات مقرر در قانون مجازات‌ها، در صورتی که به شخص ضرر مادی یا معنوی وارد کنند، می‌بایست محکوم به پرداخت خسارت آن شوند. مکاتبات و مراسلات خانوادگی، روابط زناشویی، حریم منزل و محل سکونت، افشای عکس و آلبوم خانوادگی، بیماری، مشکلات عاطفی و خانوادگی قبل از آنکه موجب خسارت مالی شوند منجر به خسارات معنوی و رنج و ناراحتی و کاهش اعتبار اجتماعی می‌شود (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳).

۳- نقض حق بر تربیت فرزندان

امروزه رسانه‌ها می‌توانند از طریق تأثیر گذاری بر ارتباط منفی بین والدین و فرزندان، موجبات شکاف بین روابط آن‌ها را فراهم کنند. نسل امروز در مقایسه با نسل‌های گذشته کمتر زیر بار ارزش‌های خانواده می‌روند. فرزندان الگوهای رفتاری خود را در موارد بسیاری از رسانه اخذ می‌کنند و خانواده کنترل فرزندان خود را از دست می‌دهند و با نافرمانی از والدین موجب کدورت و نابسامانی‌های خانوادگی را فراهم می‌کنند (پروین و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶).

فضاهای الکترونیکی و فردگرایی

آمارهای رسمی نشان می‌دهند که میزان مشاهده تلویزیون توسط افراد ایرانی نزدیک به چهار ساعت و نیم در روز است. این میزان در کشورهای دیگر به شش ساعت می‌رسد. میزان استفاده از اینترنت و اتاق‌های چت نیز در برخی کشورها بیشتر از این گزارش شده است. بطوری که ورود مردان و زنان در اتاق‌های چت به عنوان "زندگی دوم" مطرح شده و زندگی اول را به مخاطره انداخته است. طبیعی است که زندگی دوم (اتاق‌های چت) میزان زیادی از انرژی و وقت گفتگو را به خود اختصاص می‌دهد و افراد احساسات غیر واقعی و مبتنی بر آرزوهای برآورده نشده خود را به صحنه فضای مجازی چت می‌آورند. مک‌گایر به نقل از حمیدی (۱۳۸۳) ورود ابزارهای رسانه‌ای را به ورود بیگانه تعبیر کرده است و می‌گوید: "به طور متوسط شش روز در هفته، بیگانه‌ای در خانه شما حضور دارد. بیگانه‌ای که آزادانه در همه جای خانه سر می‌زند و تأثیر می‌گذارد. این بیگانه وظیفه ساده‌ای دارد و آن محدود کردن توانایی ما و بچه‌ها در تشخیص رؤیا از واقعیت می‌باشد. ما به او اجازه می‌دهیم که در هر ساعتی وارد خانه‌مان شود. اگر ما درباره ورود واقعی بیگانگان و غریبه‌ها به بچه‌هایمان هشدار می‌دهیم، متأسفانه درباره این بیگانه هیچ هشدار به بچه‌ها نمی‌دهیم. این بیگانه یکسره حرف می‌زند و هر چه می‌خواهد می‌گوید و دیگران هم سراپا گوش می‌شوند." جان تیلور گاتر (۱۹۹۹) درباره وسعت دنیای مجازی می‌گوید: "تلویزیون و رسانه‌ها با صرف وقت کودکان به دنیای مجازی، فرصت تجربه دنیای حقیقی و آشنا شدن با واقعیت‌های جذاب، نشاط‌آور و حتی مخاطره آمیز را از آنان سلب می‌کند و این امر آنان را بی‌حوصله و حسود بار می‌آورد." گاتر برای جبران

این موضوع، اعتقاد دارد که کودک را با دنیای واقعی آشنا کنید. طبیعت، مابقی کارها را انجام می‌دهد (پورحسین، ۱۳۸۵: ۶). رسانه‌ها با بزرگ کردن و اولویت دادن به برخی موضوعات بر اولویت‌های مردم تأثیر می‌گذارند.

پویایی اجتماعی

رسانه‌ها باید با گسترش آفرینندگی در جامعه و نشان دادن نمونه‌هایی از آن، به پویایی جامعه کمک کنند و وظیفه اساسی خویش را در اجتماع انجام دهند. ارتقای کیفیت زندگی در ابعاد روانی، اجتماعی و جسمانی، مراقبت از این ابعاد در عصر حاضر و حفظ هویت انسانی در برابر هجوم سیل آسای تکنولوژی، یکی از وظایف بسیار مهم رسانه‌ها در عرصه پویایی نظام اجتماعی است. تکنولوژی رسانه‌ای در جامعه امروزی سبب شده است الگوهای رفتاری مشابه رواج یابد و سلیقه‌ها همسان گردد. این تکنولوژی نوعی بی‌ریشگی را در زندگی آدمیان دامن زده است؛ از همین رو رسانه‌های توسعه مدار در مسیر توسعه کشور می‌توانند با حفظ و احیای هویت فردی و فرهنگی هر کشور، به پویایی اجتماعی کمک کنند. در کشورهای جهان سوم، آشفتگی، انحراف و آسیب چندین برابر کشورهای پیشرفته است و نوعی ایستایی در حوزه ارزش‌ها و باورها آشکارا مشاهده می‌شود؛ از همین رو رسانه‌ها می‌توانند با اتخاذ سیاست پویایی اجتماعی در مسیر بازگشت به سرچشمه‌های اصیل فرهنگی و ملی قدم بردارند (محمدی، ۱۳۹۳: ۱۲۸). رسانه، گذشته از آنکه فرهنگ غالب را ترویج می‌کند، خود از ابزارهای فرهنگ ساز است. فرامرز رفیع‌پور با تحلیل محتوای چند برنامه تلویزیونی، سینمایی و مطبوعاتی نشان داده است که وسایل ارتباط جمعی در تغییر ارزش‌های جامعه چقدر مؤثر بوده‌اند. ایشان این نکته را نیز مطرح کرده است که تأثیر منفی این رسانه‌ها در ایران در سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۰ و نیز پس از ۱۳۷۰ بیشتر بوده است. بنابراین رسانه، که یکی از ابزارهای مهم تأثیرگذاری بر فرهنگ عمومی می‌باشد، به گفته رحمانی فضلی (۱۳۷۹) زمانی مؤثر است که بتواند برنامه‌های تولید شده با روش‌های درست و مقبول و منطبق بر نیازهای مخاطبان خویش، پخش کند. اصلی‌ترین ویژگی رسانه دینی آن است که می‌کوشد با تولید و پخش برنامه‌ها، انسان‌ها را برای رسیدن به رشد و کمال تربیت کند. برخلاف رسانه‌های غیردینی که مهمترین هدف آن ایجاد سرگرمی و تفریح است، هدف اصلی رسانه مبتنی بر آموزه‌های اسلام، سازندگی مردم براساس دین است (بیانات رهبری، ۱۳۷۰). رسانه دینی وظیفه دارد فعالیت‌های خود را بر اهداف و نیازهای جامعه منطبق کند (بیانات رهبری، ۱۳۸۳) و هدایتگر جامعه به خیر و صلاح باشد (بیانات رهبری، ۱۳۷۳). رسانه دینی، بهترین ابزار دفاع علمی و تبلیغی از ساحت ارزشهاست. تعهدهای دین محورانه رسانه دینی اقتضا می‌کند که دفاع از دین را اصل قرار دهد و در این مسیر، از غیر خداوند نترسد. اگر فناوری در خدمت دین نباشد یا ضربه زننده به دین باشد، جز خسران و تباهی ارزش دیگری ندارد و هر قدر که قدرت نفوذ و پیشرفت آن بیشتر باشد، تباهی آن هم بیشتر است. یکی دیگر از کارکردهای مهم رسانه‌ها در حوزه خانواده، اثرگذاری آن بر شیوه پوشش و آرایش اعضای خانواده و سرانجام، تضعیف باورهای دینی است (محمدی، ۱۳۹۳: ۱۴۳). شلدون (۲۰۰۸) بر این نظر است نوجوانانی که بیشتر از ارتباطات اینترنتی و آنلاین استفاده می‌کنند ممکن است ضعف‌هایی در برقراری ارتباطات اجتماعی در دنیای واقعی داشته باشند و برای جبران این ضعف‌ها بیشتر و بیشتر از شبکه‌های اجتماعی برای برقراری ارتباط استفاده کنند. نیلند، مازور و بک (۲۰۰۷) بیان داشتند که استفاده افراطی از شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش تعاملات در دنیای واقعی و با گروه همسالان می‌شود (سید موسوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۳۳). والکنبرگ و همکاران (۲۰۰۶) بین استفاده کنندگان از اینترنت بر اساس اهدافشان تمایز قائل شدند. در نتیجه افرادی که از اینترنت استفاده‌ای به غیر از برقراری رابطه با دیگران می‌کنند؛ کمتر ممکن است تأثیرات منفی آن را نشان دهند. اهن (۲۰۱۱) نیز گفته افرادی که از شبکه‌های اجتماعی زیاد استفاده می‌کنند در معرض خطراتی چون کاهش اعتماد به نفس، بهزیستی روان شناختی پایین و افسردگی و اضطراب قرار می‌گیرند. این نکته به خصوص در نوجوانی بارزتر و مشخص‌تر است از سویی دیگر پژوهشگرانی چون والکنبرگ و دیگران (۲۰۰۶) بر این نکته تأکید می‌کنند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی به خودی خود آسیب‌زا و مخرب نیست. به طوری که در پژوهشی با نمونه ۸۰۰ نفری از نوجوانان دانمارکی به عمل آمده، کسانی که از شبکه‌های اجتماعی استفاده بهنجاری داشتند احساس اعتماد به نفس، شادکامی و رضایت از زندگی بیشتری داشتند و تنها نوجوانانی بهزیستی روان شناختی کمتر و افسردگی بیشتری را گزارش کرده بودند که استفاده طولانی مدت و نابهنجار

از این سایت‌ها داشتند. به علاوه والکنبرگ و پیتر (۲۰۰۹) معتقدند اثرات منفی شبکه‌های اجتماعی در نوجوانان وقتی افزایش می‌یابد که نوجوانان از این سایت‌ها برای آشنایی با غریبه‌ها استفاده کنند. بنابر این اگر از شبکه‌های اجتماعی برای برقراری ارتباط با خانواده و دوستان و تحت نظارت والدین استفاده شود، تأثیر مثبت می‌تواند حتی بیشتر از آثار منفی آن باشد و نکته کلیدی در این میان آشنایی والدین با این سایت‌ها و عضویت خودشان در آنها است. به نظر می‌رسد دخترانی که از شبکه‌های اجتماعی فیس بوک و اینستاگرام استفاده زیادی می‌کنند بیشتر در معرض اضطراب، افسردگی و انزوای اجتماعی قرار دارند. در تبیین این نکته می‌توان گفت احتمال دارد گرایش دختران به ارتباطات گسترده‌تر اجتماعی به مقایسه خود با دیگران و سرمایه گذاری بیش از حد در روابط اینترنتی منجر شده و در نتیجه روابط دنیای حقیقی را بسیار کاهش داده و به انزوای اجتماعی بیشتر منتهی می‌شود. پیکو و هاموای (۲۰۱۰) در پژوهش خود بیان داشتند پسرانی که ساعات طولانی در سایت‌های شبکه اجتماعی می‌گذرانند، رضایت از زندگی کمتری را گزارش کرده‌اند. اگر چه نقش جنسیت در میزان رضایت از زندگی نوجوانان به اثبات نرسیده است (اما برخی پژوهش‌ها بر این نظرند که پسران نوجوان کمتر از دختران نوجوان از زندگی خود رضایت دارند. در تبیین این مسئله می‌توان به دل بستگی بیشتر پسران به دوستان در مقایسه با دل بستگی به خانواده و ارتباطات گسترده‌تر با دوستان اشاره کرد. نوجوانانی که ارتباطات بهتر و صمیمانه‌تری با خانواده دارند رضایت از زندگی بیشتری را گزارش می‌کنند و از آنجا که پسران ارتباط کمتری با خانواده دارند کاهش میزان رضایت از زندگی قابل پیش بینی است. بنابر این به نظر می‌رسد هم راستا با نتایج پژوهش‌های دیگر بتوان گفت آسیب پذیری دختران در مقابل اختلالات درونی سازی شده و پسران در مقابل کاهش رضایت از زندگی در مقوله تأثیر شبکه‌های اجتماعی نیز وجود دارد (اناری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۳). آموزش‌هایی که توسط متصدیان شبکه‌های اجتماعی ارائه شده است می‌تواند در زمینه تغییر روش و سبک زندگی مخاطبان تأثیر گذارد و در بعضی موارد موفقیت نیز داشته و مثمر ثمر بوده‌اند (خوشنویس، ۱۳۸۸: ۶). جعفری لنگرودی (۱۳۵۵) بیان می‌دارد که رسوم اجتماعی و درجه تمدن و اخلاق مذهبی در میان هر قوم مفهوم خاصی از حسن معاشرت را بوجود می‌آورد (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲: ۵۱۱). نتایج دو سال تحقیق طرح هوم نت نشان داد که تأثیر اینترنت بر شخصیت و تجربه بسیار حیاتی است. بر اساس این تحقیق استفاده بیشتر از اینترنت با پیامد کاهش ارتباطات خانوادگی همراه بود. همچنین گزارش شده است افرادی که از اینترنت بیشتر استفاده کردند تنهایی آن‌ها افزایش بیشتری یافته است. به علاوه محققین گزارش داده‌اند که استفاده از اینترنت با افزایش افسردگی و عقب نشینی از زندگی واقعی عجین بوده است. بنابراین اینترنت نه تنها ممکن است برای جایگزینی با سایر انواع فعالیت‌های اجتماعی کاربرد داشته باشد بلکه ممکن است جایگزینی برای روابط قدرتمند اجتماعی نیز به حساب آید. این محققین می‌نویسند دوستی‌های درون خطی نسبت به دوستی‌های که در اثر هم جواری فیزیکی حاصل می‌آیند احتمالاً محدودترند. امروزه با گسترش وسایل ارتباطی از جمله تلویزیون و اینترنت خانواده‌ها و دوستان زحمت کمتری به خود می‌دهند تا به ملاقات دوستان و اقوام بروند و اگر هم بخواهند احوالی از آن‌ها بپرسند تنها با گرفتن شماره تلفن آن‌ها و آدرس ایمیل با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کنند. مک و همکاران (۲۰۱۴) گفته‌اند استفاده زیاد از ارتباطات اینترنتی موجب کاهش مهارت‌های ارتباطی چهره به چهره در نوجوانان می‌شود (سید موسوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۳۳). امروزه ورود به دنیای مجازی یا به عبارت بهتر زندگی در محیط‌های مجازی امری بدیهی به شمار می‌رود. لازمه تعامل در این محیط‌ها برخورداری از یکسری مهارت‌های فنی و رفتاری است. به نظر ثانی و دیلمقانی از مهم ترین ویژگی‌های اینترنت ایجاد پیوندهای مناسب بین افراد در اقصی نقاط دنیا می‌باشد. فضایی که در آن امکان ایجاد روابط انسانی و اخلاقی میسر است و می‌تواند قانونی برای ایجاد اخلاق سازنده انسانی نیز باشد. بر اساس نتایج تحقیق کریستوفر ساندرز با عنوان «نقش اینترنت در افسردگی و انزوای اجتماعی نوجوانان» کسانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کردند ارتباط بیشتری با مادر و دوستان خود داشتند. در این تحقیق تنها گروه‌های کاربران زیاد و کم مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج این تحقیق با تحقیق موجود تفاوت دارد. با توجه به این که بیشتر کاربران اینترنت به منظور چت از آن استفاده می‌کنند باعث می‌شود که به کناره گیری اجتماعی آنان بیانجامد و برقراری ارتباط را کم رنگ تر کند.

نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات کاربردی

۱- به طور کلی توصیه‌های مهم و کاربردی را برای والدین می‌توان در مراقبت، مدیریت، کنترل و نظارت مطرح ساخت، تا آن‌ها بتوانند در مواجهه با این پدیده‌ها در خانواده، ضمن بهره‌گیری از مزایای غیر قابل انکار آن، از آفات و خطرهای احتمالی ناشی از سوء استفاده‌ی فرزندان جلوگیری کنند. خانواده‌هایی که با رویکرد تربیت متعادل (نه سخت گیرانه و محدود کننده مطلق و نه واگذارنده و رها کننده) فرزندان خود را به شیوه‌های خود گردان و خود پیرو تربیت می‌کنند، می‌توانند در راه مصونیت بخشی به کودکان و نوجوانان در مواجهه با فناوری‌های جدید نقش مهمی داشته باشند. توصیه‌های متخصصان علوم ارتباطات برای این است که خانواده‌ها به خصوص والدین، نکات زیر را رعایت کنند، برنامه ریزی داشته باشند و برای استفاده از وسایل ارتباط جمعی برنامه مشخصی در نظر بگیرند.

- قبل از تماشای بازی با رایانه و یا استفاده از اینترنت، قواعدی را با توافق هم وضع کنند. به هیچ وجه نگذارید جوانان هر برنامه‌ای را مشاهده کنند.

- انتخاب نوع بازی‌های رایانه‌ای و برنامه اینترنتی باید متناسب با سن افراد باشد.

- رسانه‌های جمعی و این وسایل را به نوعی سرگرمی خانوادگی تبدیل کنید، تا ضمن استفاده از اینترنت با فرزندان صحبت کنید و نظر آن‌ها را بدانید.

- والدین باید توجه به طبیعت آزاد اینترنت و اینکه همه نوع اطلاعات بدون هیچ قید و بندی در اختیار جوانان قرار می‌گیرد از دردسترس بودن اینترنت آگاه باشند و از آموزش‌های لازم در این زمینه برخوردار شوند.

۲- از بهترین راهکارهای پیشگیری مدیریت و ایجاد محدودیت استفاده با شبکه‌های اجتماعی و زمان بندی برای نوجوانان است.

۳- اینترنت نه تنها روش دسترسی افراد به اطلاعات را عوض کرده بلکه روش یادگیری را تغییر داده است. بنابراین مسئولین باید بالاترین الویت برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت و همچنین دانشگاه‌ها را به مهارت‌های اینترنتی بدهد.

فناوری اطلاعات و انقلاب اینترنتی در چند سال اخیر تغییرات وسیع و سریع در جنبه‌های مختلف زندگی پدید آورده است شاید اختراعات و ابداعات چند ساله اخیر در زمینه فناوری اطلاعات از همه اختراعات و ابداعات صد ساله گذشته بیشتر باشد. این فناوری همچنین به عنوان ابزار توانمندی سازی موجب شده است که یک فرصت استثنایی تاریخ برای جبران عقب ماندگی‌های عصر صنعت و یک جهش در ورود به عصر فراصنعتی برای کشورهای در حال توسعه نظیر ایران فراهم شود. استفاده از این فرصت برای شکوفایی استعدادهای نسل جوان امروزی نیاز فوری به عزم ملی و تنظیم برنامه جامع دارد. درست همان گونه که فرزندان زبان مادری را یاد می‌گیرند، باید با زبان قرن بیست و یکم که فناوری اطلاعات و اینترنت است آشنا شوند تا بتوانند از طریق کتابخانه‌های دیجیتال به همه مجموعه فرهنگ و علوم بشری در هر نقطه از جهان دست یابند.

۴- یکی از جنبه‌های اینترنت، ورود بی‌هویت در آن است. اینترنت فضای آزاد گلخانه‌ای را ایجاد می‌کند که مراجع قدرت و والدین به آن دسترسی ندارند و بر آن تأثیر نمی‌گذارند. امکان خصوصی بودن امور، نکته‌ای است که کاربران جوان اینترنت بر آن تأکید دارند و از سؤال بزرگسالان در مورد نحوه استفاده از اینترنت آشفته می‌شوند. این فضا احساس مشارکت بیشتری به نوجوانان می‌دهد. پس باید به نحوی دوستانه ورود به این فضا را مدیریت نمود (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷).

گسترش پرشتاب فناوری بویژه فناوری الکترونیکی به میزان زیادی کیفیت و روند طبیعی انسان را از حالت عادی و طبیعی خارج کرده است و رفتارهای جدید و مغایر با فرهنگ رایج را در عرصه فردی و اجتماعی بوجود آورده است. کاستلز (۱۳۸۴) معتقد است حوزه فرهنگ که نظام‌هایی از عقاید و رفتارها را شامل می‌شود با ظهور فناوری جدید دستخوش دگرگونی‌های بنیادین شده و به دنبال آن ساختار مناسبات و ارتباطات انسانی نیز شکل جدیدی به خود می‌گیرد (کوهی، ۱۳۹۳: ۱۱۶). رفتارهای جدید، به عرصه خانواده نیز گسترش پیدا کرده است. مهمترین مشخصه این رفتارها، فردگرایی و کاهش احساس تعلق و پیوند عاطفی در گروه خانواده می‌باشد. هر اندازه رسانه‌ها، نجات بیشتری از خود نشان دهند و به سلامت پیام‌های خود اهمیت بدهند، نمی‌توانند جای

ارتباط چهره به چهره را در مناسبات ارتباطی بگیرند (پورحسین، ۱۳۸۵: ۸). تأثیرگذاری بسیار رسانه‌ها و کارکردهای آموزشی و تربیتی آنان از دیدگاه اسلام، نشان می‌دهد که مسئولیت رسانه‌ها چقدر مهم و دشوار است. این اهمیت تا آنجاست که از این دیدگاه، رسانه‌ها نه تنها باید از انتشار آنچه برای جامعه زیان‌آور است خودداری کنند، بلکه باید از نشر و پخش آنچه مفید نیست هم پرهیز نمایند. البته نباید اهمیت ویژگی‌های تأثیرگذاری رسانه دینی، نگرانی و اضطراب فعالان این عرصه را سبب شود. این اهمیت باید باعث شود درباره روش‌هایی اطلاعات بیشتری کسب کنیم که دین را در زندگی مردم بازتاب می‌دهد و عینیت یافتن دین در رسانه را ممکن می‌کند (محمدی، ۱۳۹۳: ۱۴۴).

استفاده طولانی مدت از اینترنت منجر به افزایش افسردگی، احساس تنهایی و کاهش روابط اجتماعی در دنیای واقعی می‌گردد. و حتی باعث افزایش وزن می‌شود. بر همین اساس می‌توان نتیجه گرفت که استفاده طولانی مدت از اینترنت باعث تنها شدن فرد و جدا شدن او از خانواده و دوستان می‌شود و در نهایت بر روان و رضایتمندی او از زندگی تأثیر منفی می‌گذارد. والکنبرگ و پیتر بیان می‌دارند که این نوع از تأثیر پذیری اینترنتی بر افراد به فرضیه کاهش معروف شده است (اناری و همکاران، ۱۳۹۳).

رسانه‌ها نقش به سزایی در زندگی امروزی انسان‌ها دارند. تلفن همراه، اینترنت، تلویزیون و رادیو هر یک جزئی لاینفک از زندگی عادی است. امروزه بسیاری از فعالیت‌های روزانه در صورت نبودن شبکه‌های اجتماعی دچار اختلال می‌گردد. منتها به جای اینکه اسیر دنیای مجازی رسانه‌ها شویم باید بتوانیم آن‌ها را مدیریت و کنترل نمائیم. به همین منظور برای کنترل نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی در میان اعضای خانواده، باید برای اخلاق جمعی و فردی اهمیت ویژه‌ای در نظر گرفت. یکی از این موارد داشتن اخلاق در ابعاد مذهبی است. یقین بدانیم که تقوا عامل بازدارنده و مؤثر از هجوم نیروهای شیطانی است. پس برای انسجام و استحکام روابط خانوادگی توصیه می‌گردد که در رأس امور به پرهیزگاری توجه نمائیم و به آموزه‌های دینی توجه بیشتری داشته باشیم. به نظر می‌رسد که نظارت بر رفتار دیگران و به ویژه فرزندان، برای کنترل استفاده از شبکه‌های اجتماعی، با توجه به در دسترس بودن آسان و محبوبیتی که در بین افراد دارند، به تنهایی جوابگوی انسجام خانواده نخواهد بود. لی و نیومن (۲۰۱۳) بیان نمودند با افزایش کنترل فرزندان توسط والدین، میزان استفاده از شبکه‌های مجازی نیز افزایش پیدا می‌کند. از جمله عوامل خانوادگی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی، سختگیری والدین می‌باشد همچنین پارک و چو (۲۰۰۸) گفتند کنترل هر چه بیشتر فرزندان از سوی والدین می‌تواند به فاصله عاطفی بین آن‌ها منجر شود. در نتیجه ارتباط کمتری با والدین برقرار می‌کنند و در ارتباط با آن‌ها سبک دلبستگی ناایمن دارند. در چنین شرایطی اینترنت برای آنها راه فراری می‌شود که در آن نه تهدید وجود دارد و نه چالشی (سید موسوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۴۴). پس پیشنهاد می‌گردد که برای استحکام بخشی به خانواده، برنامه‌هایی تدارک دیده شود تا خانواده به دور از فعالیت‌های عادی و روزمرگی، زمانی را در کنار هم بوده و با یکدیگر به گفتگو بنشینند. برنامه‌های تفریحی و گردش امکان با هم بودن را در میان افراد خانواده فراهم نموده و باعث اعتماد فرزندان به والدین می‌شود و آنها خواهند توانست رازهای درونی خود به والدین خود به عنوان محرم اسرار، بازگو کنند. شاید بهتر باشد تا والدین زمانی را به همدردی و همدلی با فرزندان بگذرانند و با آنها گفتگو کرده، آنها را درک نمایند و حتی شایسته است که برای بازی‌های همگانی و بازی‌های رایانه‌ای با فرزندان وقت مناسبی را اختصاص دهند. احتمال این مسئله وجود دارد که زمانی که فرزندان احساس کنند خانواده با آنها و پشتیبان آنها است، نسبت به هجوم همه جانبه شبکه‌های اجتماعی واکنش نشان داده و برای رهایی از وسوسه‌های خطرناک، خود را در آغوش گرم خانواده قرار دهند. به مرور زمان این همدردی و همدلی با خانواده بستری را فراهم می‌نماید که فرزندان بتوانند به راحتی به تهاجم شبکه‌های اجتماعی «نه» بگویند. می‌توان با برنامه ریزی مداوم در کارهای روزانه خانواده، از کمک و حضور فعال فرزندان بهره جست. این درگیری فرزندان با امور مربوط به خانواده باعث می‌شود تا هم احساس مسئولیت آنان تقویت شود و هم زمان وسوسه‌های شیطانی در درون فرزندان کمتر شود و از شبکه‌های غیر اخلاقی دور بمانند. رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی اگر چه در دنیای امروز جایگاه به سزایی دارند اما اگر به صورت کنترل شده از آنها استفاده نکنیم نقش مخربی را بر پیکره خانواده خواهند داشت.

منابع

- آقابابایی، عزیزاله، باقری، سهیلا، باقری، محبوبه (۱۳۹۱)، اینترنت و روابط خانوادگی، نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید (صص ۱۸-۱)، چاپ اول
- احدی، مهدی (۱۳۹۳)، سلوک خانواده - بررسی خانواده از دیدگاه عارفان، تهران، انتشارات سید جمال الدین اسدآبادی، چاپ اول
- اناری، آسیه، مظاهری تهرانی، محمد علی، طهماسیان، کارینه (۱۳۹۳)، رضایت از زندگی: اختلالات درونی سازی شده و برونی سازی شده در میان کاربران شبکه‌های اجتماعی و غیر کاربران، راهبر فرهنگ (صص ۱۳۷-۱۱۹)، شماره ۲۷
- باتومور، تی. بی (۱۳۵۵)، جامعه شناسی، منصور، حسن، حسینی کلجاهی، حسن، تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی، چاپ اول
- پروین، خیرالله؛ سید محمد مهدی خلیل زاده؛ علی اصغر فرج پور اصل مردی (۱۳۹۴)، بررسی فرهنگی - حقوقی زیان‌های معنوی ناشی از رسانه‌ها بر نهاد خانواده، دو فصلنامه علمی - پژوهشی دین و ارتباطات، (صص ۳۳-۵)، سال ۲۲ شماره دوم (پیاپی ۴۸)
- پورحسین، رضا (۱۳۸۵)، رسانه‌های جمعی و مشکلات خانوادگی، www.pourhosein.ir/wp-content/uploads/2014/.../resanevafamil1.pdf (صص ۱۰-۱)
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۲)، مفاتیح الحیات، قم، نشر اسراء، چاپ اول
- خادمیان، طلیعه (۱۳۹۰)، سبک زندگی و مصرف فرهنگی، تهران، جهان کتاب، چاپ سوم
- خوشنویس، ناهید (۱۳۸۸)، بررسی تأثیر برنامه‌های تلویزیونی بر سبک زندگی، ماهنامه علمی - تخصصی انجمن روابط عمومی ایران (صص ۴۳-۴)، شماره ۶۹
- دیلینی، تیم (۱۳۸۷)، نظریه‌های کلاسیک جامعه شناسی، صدیقی، بهرنگ، طلوعی، وحید، تهران، نشر نی، چاپ اول
- ذوالقدر، حسین (۱۳۹۲)، نقش رسانه مجازی در مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی، فصلنامه مطالعات انتخابات (صص ۱۴۶-۱۱۷)، سال دوم، شماره ۳
- روشن، محمد، خلیل زاده، سید محمد مهدی (۱۳۹۲)، حقوق خانواده در برابر پخش برنامه‌های ماهواره‌ای، فصلنامه خانواده پژوهی (صص ۵۲۳-۵۰۷)، شماره ۳۶، سال نهم
- سید موسوی، پرینا سادات، مریم فلاحت پیشه، بهاره انجم شعاع (۱۳۹۶)، بررسی میزان، انگیزه‌ها و ادراک پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر مبنای کیفیت رابطه دلبستگی و ادراک طرد و کنترل والدین در نوجوانان، فصلنامه خانواده پژوهی، (صص ۵۴۹-۵۳۱)، سال سیزدهم، شماره ۵۲
- شاه قاسمی، احسان (۱۳۸۵)، مروری بر زمینه‌های تأثیر فضای مجازی بر نظریه‌های ارتباطات، مجله جهانی رسانه (صص ۲۲-۱)، دوره ۱، شماره ۲
- کوهی، کمال (۱۳۹۳)، جوانان و رسانه‌های نوین: بررسی اعتیاد دانش آموزان به بازی‌های رایانه‌ای و عوامل مرتبط با آن، مجله مطالعات فرهنگ - ارتباطات، (صص ۱۳۲-۱۱۱)، سال پانزدهم، شماره ۲۸
- محمدی، فرشته (۱۳۹۳)، ویژگی‌های رسانه تأثیر گذار منطبق بر آموزه‌های دینی، مطالعات رسانه و امت (صص ۱۴۷-۱۲۳)، سال اول، شماره اول

- مختاری، مریم، احمدی، سیروس، کردی پور، معصومه (۱۳۹۲)، ساختار قدرت در خانواده و گرایش‌های سرکوب‌گرایانه بر آمده از آن بر حسب نقش انرژی عاطفی و وضعیت اقتصادی زنان در شهر آبدانان، فصلنامه خانواده‌پژوهی (صص ۹۹-۱۲۴)، شماره ۳۳، سال نهم

The effect of the role of the media on the vulnerability of the family with the focus on social networks

Mahmood Reza Haj Abdollah Javaheri

Studies expert of Shahid Beheshti University (Master of Social Sciences)

Abstract

The rapid growth of technology in today's world has made it possible to use many new technologies. Along with the development of media and social networks, it seems that a lot of damage has been done to the family structure, especially in developing countries. With the industrialization of societies and internal and external changes, the traditional family has faced fundamental challenges and its authority has been distorted. In addition to weakening the relationships within the family, some of the dangers that are harmed by social networks on the family structure are the normalization of issues related to prostitution and addiction and the weakening of faith and religious beliefs, especially among young people. Some social networks, by causing the spread of deviations, are trying to normalize some ugly and immoral actions among families, which are unacceptable in Iranian society, and this is a serious alarm for families. Since social networks do not only have a destructive aspect and various positive aspects have been defined on it, it is better to inform families through media and education, to teach children optimal use strategies to avoid social diseases and their spread. Avoid among family members. One of the goals of this article is that while familiarizing with common social networks, it identifies some of the factors and social harms caused by the widespread presence of these networks in the family and aims to gain the necessary knowledge to deal with the problems and dilemmas that involve families. This issue should be discussed and useful solutions should be provided if possible.

Keywords: social networks, family, virtual space, Internet